

ХАНА АРЕНДТ ЯК БІОГРАФ

Автор аналізує біографічні есе Хани Арендт та намагається встановити основні методологічні принципи її біографічного письма.

Про Хану Арендт (1906–1975) прийнято згадувати насамперед як про одного з найвпливовіших політичних мислителів ХХ століття. Її філософсько-політичні твори широко цитуються, їх назви у всіх на слуху [1–3]. Значно рідше згадують про таку складову її творчої спадщини, як біографіка, хоча Арендт неодноразово зверталася до цього жанру. Біографічні есе, що писалися нею у різні роки та з різних нагод, представлено у збірці «Люди у темні часи», яку Арендт видала в останні роки свого життя [4]*. На нашу думку, зібрані в цьому томі нариси цікаві не тільки з погляду наведеної в них біографічної інформації, а й тим, якої методології дотримувалася її авторка: яку саме інформацію вона вирішила надати, під яким кутом зору, в якій тональності тощо. Нижче ми спробуємо виділити низку ідей, стратегій, прийомів тощо, які, як нам здається, є характерними для біографічного письма Х. Арендт.

Уже в передмові до «Людей у темні часи» міститься одне дуже важливе методологічне положення, яке, як на нашу думку, становить інтерес не тільки в контексті аналізу суто біографічних напрацювань Арендт. Це положення також допомагає краще зрозуміти, як Хана Арендт уявляла собі дію принципу, який справедливо вважається наріжним каменем усієї її філософії. Йдеться про принцип публічності**. Авторка збірки не приховує, що серед людей, які стали героями її захоплених біографічних нарисів, є й такі, життя котрих великою активністю на публічній арені не відзначалося. Однак не варто думати, що в цьому випадку йдеться про якесь випадкове проникнення «чужорідних» (непублічних, суто приватних, егоїстичних) елементів у тканину біографічних досліджень, орієнтованих

них суто на прославлення публічності. Навпаки, Арендт наголошує на тому, що в центрі її уваги перебуватимуть *особисті* життєві траєкторії героїв, а не те, яким чином ці траєкторії вписуються (якщо вписуються взагалі) у публічно-історичний контекст: «Ті, хто шукає представників епохи, рупорів *Zeitgeist*, виразників Історії з великої літери, тут їх не знайде» [5, 7].

Взагалі-то, готовність писати книжку про людей, що *не були* «виразниками Історії з великої літери» (а тим більше – готовність про це настільки відкрито говорити), як за часів публікації «Людей у темні часи», так і пізніше, становила, становить й, наважимося припустити, ще довго становитиме неабиякий професійний ризик для автора. Широка публіка та, відповідно, широке коло професійних біографів традиційно надають перевагу історіям життя зовсім інших персонажів. Більшість завжди хоче читати саме про «рупорів» епохи, вона цікавиться насамперед життям помітних, видатних, впливових людей. Велика кількість біографічних творів такого типу та велика повага до них з боку читачів призвели до того, що з'явилася потреба відокремити для них специфічний літературний жанр – «канонічна біографія».

Що дозволило Хані Арендт піти усупереч цьому «канону»? Як нам здається, тут спрацювало її фундаментальне (можна сказати – методологічне) переконання в тому, що «дрібні» історії людей не зникають на тлі універсальної історії людства, час індивідуального буття не розчиняється у бутті історичного часу, а індивід може розглядатися як такий, що великою мірою є автономним від своєї власної епохи. Сказане не означає, що Арендт постала проти «канонічної біографії» як такої. Принципової ворожості

* У подальшому викладі ми посилатимемося на російський переклад цієї збірки: [5].

** Поняття публічності – ледь не перше, що спадає на думку будь-кому, хто намагається сказати про основні досягнення Арендт як філософа. Широковідомою є її думка про те, що забуття індивідами їхньої публічної місії, занурення у власні приватні проблеми та байдужість до суспільних справ як ніщо сприяють розцвіту тоталітаризму. Це попередження взагалі прийнято вважати одним із головних світоглядних «заповітів» Хани Арендт. Див., напр., статтю «Арендт» у «Філософському енциклопедичному словнику» [6, 36].

до такої установки, як бажання дізнатися якомога більше про видатних історичних осіб, у Хани Арендт не було. Вона навряд чи погодилася б із думкою Карла Попера про те, що «наша цивілізація зможе вижити тільки за тих умов, якщо ми відмовимося від звичного вшанування великих» [7, 178]. Арендт, на відміну від свого маститого сучасника, вважала канонічну біографію надзвичайно перспективним різновидом історичного дослідження. Вона, наприклад, визнавала, що біографії великих нерідко говорять «про відповідний історичний період більше та яскравіше, ніж будь-які – окрім найвидатніших – книжки з історії» [5, 44]. Проте авторка «Людей у темні часи» добре усвідомлювала не тільки переваги канонічної біографії («Довга, вичерпно документована, з докладними примітками та численними цитатами, вона, як правило, виходить у вигляді великого двотомника...»), а й те, що в рамках цього жанру їй не вдається реалізувати свою основну мету:

«Канонічна біографія стала класичним жанром для великих державних діячів, але залишалася *мало придатною там, де головний інтерес викликає історія самої людини* (курсив мій. – В. М.), або для життєписів... усіх тих, кого геній примушував віддалитися від світу і хто важливі перш за все своєю творчістю... а не роллю, яку вони відігравали [в світі]» [5, 44].

У зв'язку із подібними міркуваннями може виникнути запитання: якщо йдеться про людину, яка у світі особливої ролі не відіграла, чи не є інтерес до історії її життя суто графоманським? Чи має така біографія якесь значення для нас, тобто для того самого світу, від якого її герой віддалився? Арендт упевнена, що має, хоча й не завжди однаковою мірою. Альтернативні зразки мислення та поведінки стають украй потрібні за умов глибокої суспільно-історичної кризи, або, як каже Арендт, у «темні часи». Саме тоді, коли свідомість більшості людей та їхніх кумирів усе більше страждає від глобальних світоглядних затьмарень, досвід меншості, маргіналів може стати могутнім терапевтичним засобом*. У «темні часи» освітлення приходить не від «рупорів епохи», а «від нечіткого світла, яке мерехтить та часто є слабким, але яке деякі люди у своєму житті та у своїх працях запалюють майже за будь-яких умов...» [5, 9–10].

Інше важливе методологічне питання, якого торкається Арендт на сторінках «Людей у темні

часи», пов'язане з тим, як далеко може зайти біограф у висвітленні життя свого героя. Прихильників уявлення, згідно з яким публічному обговоренню можна піддавати тільки «об'єктивні» елементи біографії творчої особистості, тобто її твори, тоді як власне особистість краще віднести до приватної, суто «суб'єктивної» сфери, Арендт називає рабами новітніх забобонів стосовно того, що у житті інтелектуала має бути публічним, а що – непублічним. Арендт впевнена, що згідно з давнішими та більш істиннішими уявленнями щодо публічності людина має з'явитися перед публікою в усій своїй суб'єктивності. На думку Арендт, тільки завдяки урахуванню «особистісного» чинника біографія людини може мати стосунок до того, що римляни називали *humanitas* (людяність): «Її (*humanitas*. – В. М.) набуває лише той, хто піддає своє життя та свою особистість “ризикую публічності”...» [5, 88].

Однак не слід думати, що Хана Арендт не уявляла, що повною мірою цей ідеал може бути реалізований лише за ідеальних умов. Переходячи від ідеалів до реальності, вона готова була робити певні винятки. Наприклад, говорила, що в її власну епоху «геніальність могла розвиватися лише у конфлікті зі світом та публічною сферою» [5, 12]. Окрім того, згідно з Арендт, бувають й настільки темні часи, коли про конфлікт із публічністю вже не йдеться і зразковою стає скоріше *непублічність*: «Він завжди стояв цілком один та залишався незалежним від будь-яких угруповань, – говорить Арендт про позицію Карла Ясперса за часів гітлерівського режиму. – Було самоочевидне, що він залишиться твердим до кінця посеред катастрофи» [5, 90]. Останній вислів («залишиться твердим до кінця») звучить досить пафосно, і, якщо розглядати його поза контекстом, може скластися враження, що Хана Арендт страждала на таку досить поширену серед біографів (особливо – канонічних) фахову «хворобу», як надмірне моралізаторство.

Проте є достатні підстави стверджувати, що це не так. Візьмемо, скажімо, ставлення Арендт до Мартина Гайдеггера. За часів націонал-соціалізму останній виявився, м'яко кажучи, значно менш твердим і значно більш залежним від «деяких угруповань», ніж Ясперс. Тим не менш, про зв'язок Гайдеггера з націонал-соціалістами Арендт на сторінках «Людей у темні часи» не згадала жодного разу. З інших джерел відомо

* До речі, Арендт вважає, що життєписи такого типу можуть бути корисні не тільки в терапевтичному, а й в евристичному плані. Якщо канонічні біографії говорять дуже багато про епоху, в яку жили їхні герої, і таким чином впливають на формування канонічного образу цієї епохи, то біографії альтернативного типу дають змогу побачити епохи, в яких жили їхні герої, у новому (нерідко – дуже несподіваному) ракурсі [5, 45].

також, що коли Ясперс вимагав від неї рішуче засудити співпрацю Гайдеггера із нацистами, вона категорично відмовилася*. Як нам здається, концептуальне виправдання такого специфічного ставлення до Гайдеггера можна знайти в контексті її міркувань стосовно долі Езри Паунда – американського поета, біографія якого у певному плані виявилася дуже схожою на гайдеггерівську. Обговорюючи близькість Паунда до нацистів, Арендт звертає увагу ось на що:

«Уряд Сполучених Штатів вирішив не піддавати його суду за зраду у воєнний час, бо він міг би послатися на неосудність, після чого журі поетів зробило в якомусь сенсі саме те, на що уряд не наважився, – воно судило Паунда та у підсумку присудило йому премію як кращому поету 1948 року. Поети його нагородили, незважаючи на дурну поведінку або неосудність. Вони судили поета; не їхньою справою було судити громадянина» [5, 242].

Більше того, Хана Арендт наголошує на тому, що випадок Паунда є не одиничним, а, навпаки, типовим:

«Поети не часто відрізнялися громадянськими чеснотами; Платон – сам великий поет в обличчі філософа – не перший сердився на поетів. З ними завжди було нелегко; вони часто проявляли сумну схильність до негідної поведінки» [5, 241–242].

Отже, наголошування на тому, що Паунда судили винятково як поета, вказує на те, що Хана Арендт виступає за те, щоб й інших поетів судили насамперед як поетів. Присутність у цих міркуваннях постаті Платона, причому саме в ролі моста між поезією та філософією («поет в обличчі філософа»), як на нас, дає всі підстави спроектувати сказане про Паунда на ще одного філософа, який не відрізнився громадськими чеснотами в епоху нацизму, але філософія якого надзвичайно споріднена з поезією, тобто на Гайдеггера. Судити Гайдеггера та інших філософів, за логікою Арендт, мають у першу чергу філософи, причому суто як філософа. Така логіка, зрозуміло, несе в собі загрозу упередженості**, але принаймні в межах біографічного жанру вона певною мірою виправдана. Один з основних імперативів, які ми знаходимо у під-

ґрунті багатьох біографічних міркувань авторки «Людей у темні часи», можна передати, наприклад, таким чином:

«Герой біографічної оповіді вже не зможе відповісти на питання читача, це доведеться зробити автору. Майбутнє – це суд над минулим, але імператив безвідповідності робить цей суд наперед визначеним. ...Сказане не означає, однак, що сюжет та персонажі минулого є непідсудними дню сьогоденню. Зазначений імператив лише переконує біографа зайняти таку позицію, щоб він не міг претендувати на харизму абсолютної влади над минулим» [10, 49].

Із вищесказаного випливає, що фундаментальною умовою можливості якісної біографії є поважливе, дружнє ставлення біографа до свого героя. Принципова відсутність хоча б базової дружності робить біографа байдуже-відстороненим або жорстко-критичним. Байдужі біографії читати нецікаво, а надто критичні – неприємно. З іншого боку, повне злиття біографа зі своїм героєм також не можна вважати нормою. Якщо між біографом та героєм зникає дистанція, біографія перетворюється на агіографію. Образно кажучи, бажано, щоб дружній інтерес не переростав у сліпу любов. На такі роздуми наштовхує, наприклад, есе Хани Арендт, що присвячено Лесінгу. Останній був великим прихильником активної комунікації, «хотів бути другом багатьох людей, але нічим братом (курсив мій. – В. М.)». Він не терпів самоти, але не менш нестерпною для нього була «надмірна близькість братерства (курсив мій. – В. М.), що стирає всі розбіжності...» [5, 42]. Для Лесінга, як і для Арендт, дуже важливою рисою дружби є те, що вона «не інтимно особистісна, але висуває політичні вимоги та залишається пов'язаною зі світом» [5, 37]. Відповідно, біограф, який ставиться до свого героя дружньо, але не зливається з ним у беззастережній братській любові, уникає небезпеки бути нудно байдужим або нездорово гіперкритичним, однак залишає за собою право для ґрунтовної, доброзичливої критики.

Як нам здається, роздуми авторки «Людей у темні часи» щодо такої категорії, як «дружність», цікаві не тільки з погляду біографіки як окремого напрямку досліджень, а й з огляду на

* 1956 р. Ясперс, як зізналася Арендт у приватному порядку, ледь не в ультимативній формі вимагав від неї повного припинення відносин із Гайдеггером. Як сказала Арендт своєму конфіденту, «я була обурена та заявила, що не дозволю ставити мені ультиматуми» (докладніше про це: [9, 508]).

** Принаймні, якщо скористатися цією логікою суто формалістично (софістично), мабуть, доведеться визнати, що ще краще, щоб Гайдеггера судили тільки філософи-поети, оскільки, наприклад, філософи-науковці навряд чи здатні досягнути глибини його поетичного філософування. Потім, можливо, з'ясується, що бажано, щоб судьями обиралися винятково німецькомовні філософи-поети. Врешті-решт, може дійти й до визнання, що важливою умовою справедливого суддівства є симпатія до підсудного. Важко повірити, що такі висновки свідомо передбачалися авторкою «Людей у темні часи».

місце біографічного підходу в масштабах усього історико-філософського пізнання. В наші дні дружбу зазвичай прийнято ототожнювати із особистою близькістю, чимось суто суб'єктивним. Проте, як показує Арендт, таке уявлення сформувалося порівняно нещодавно, а, скажімо, для давніх греків поняття дружби було значно об'єктивнішим. За їхніми переконаннями, «сутність дружби полягала у розмові. Вони вважали, що тільки постійна співбесіда об'єднує громадян у поліс» [5, 35]. Однак дружня бесіда не тільки робила людей політичними. Вона також робила речі людяними. Будь-які предмети набували для греків статусу людяності тільки тоді, коли їх можна було обговорити у дружній бесіді з рівними. Римський варіант людяності (*humanitas*) якогось предмета також передбачав насамперед його дружнє обговорення в колі освічених римлян. Однак у Новий час поняття *humanitas* зазнало радикальної трансформації: гуманітарні предмети перетворилися на відсторонене знання, тобто на науки, яким треба навчатися, як чомусь такому, що є автономним від дій окремих людей, тим більш — від якихось дружніх бесід. Відповідно, стало можливим розглядати історію філософії як певний відсторонений процес, який можна вивчати, не беручи в ньому активної участі.

У багатьох наукоподібних хронологічно-систематичних реконструкціях історико-філософського процесу дуже мало людяності, принаймні в її класичному розумінні. Поки ми зайняті оглядом панорами філософської думки, образно кажучи, «від Фалеса до Хабермаса», власне на дружню бесіду з Фалесом або Хабермасом часу бракує. За таких умов активізацію біографічного підходу можна розглядати як свого роду олюднення історії філософії. Біографічний підхід вимагає від історика філософії уважніше дивитися на кожного конкретного філософа і намагатися зав'язати з ним (попри часову, мовну, культурну, парадигмальну та будь-яку іншу відстань!) дружню філософську бесіду.

Однак реалізація цього проекту можлива лише за умов визнання принципової плюральності самої філософії. Біографічний підхід перетворюється із суб'єктивно-аматорської розваги на по-справжньому серйозне філософське заняття лише для тих, хто впевнений, що єдино істинної філософії не існує. Хана Арендт є одним із таких принципівих плюралістів. Істина, вважає вона, «як тільки її висловлено, миттєво перетворюється на ще одну гадку серед численних інших». Більше того, на думку Арендт, «єдина абсолютна істина, якщо б вона могла існувати,

означала б катастрофу... вона означала б кінець людяності» [5, 39].

Авторка «Людей у темні часи» також із великим захопленням викладає проект обґрунтування фундаментальної плюральності істини у філософії, що був запропонований Карлом Ясперсом. Арендт звертається до його праці 1919 року «Психологія світоглядів» [8], в якій Ясперс «заперечує абсолютність будь-якої доктрини та замінює її всезагальною відносністю, в якій кожен конкретний філософський смисл стає засобом для індивідуального філософування» [5, 100]. Філософування стає невіддільним від індивідуального, екзистенційного досвіду того, хто філософує, а отже — від його біографії. Ознайомлення з філософськими системами мислителів, що давно померли, виявляється свого роду оживленням їхніх унікальних екзистенцій. Вивчення філософії перетворюється на комунікацію із філософами — живими та мертвими. Так формується специфічна екзистенційно-комунікативна модель співвідношення актуального філософування та філософської спадщини, яка суттєво відрізняється від традиційних історико-філософських систем:

«Ясперс відчував потребу у великих філософах. І він щедро відплатив їм за допомогу, заснувавши разом з ними “царство духу”, в якому вони знов виступають як особи, що говорять — говорять із царства тіней, — та, відійшовши від часових обмежень, можуть стати вічними супутниками у питаннях свідомості. ...Перш за все потрібно було відмовитися від освяченого традицією хронологічного порядку, в якому нібито існувала наступність, безперервне наслідування, коли кожен філософ вручає істину наступному. ...Ясперс перетворив часову послідовність на просторову співрозташованість...» [5, 94].

Плюралізм та персоналізм є домінуючими принципами не тільки історико-філософської, а й філософсько-історичної моделі Карла Ясперса. Його широковідома концепція «осьового часу» передбачає синхронізацію таких трьох фундаментальних явищ: а) народження цілої низки великих історичних світових цивілізацій; б) зародження у кожній з цих цивілізацій такого специфічного типу світосприйняття, як філософія; та в) поява великих особистостей, «які вже сприймають себе... як лише члени відповідної громади, але вважають себе індивідами та вигадують нові індивідуальні образи життя» [5, 104]. Отже, за Ясперсом, початок всесвітньої історії був ознаменований зародженням *філософії* та, що для нас особливо важливо, появою *індивідуалізму*. Можна сказати й так: згідно з Ясперсом, головне

призначення філософії не в «знятті» індивідуального у всезагальному, а навпаки — у культивуванні індивідуального. Історія філософії з історії сходження від абстрактного до конкретного, від нижчого до вищого, від нерозумності до більшої розумності тощо перетворюється на комунікацію рівноправних філософських індивідуальностей. Єдине, чого позбавляється філософський індивід у системі Ясперса, так це права нав'язувати своє індивідуальне філософування як універсальну єдину філософію для інших.

Вочевидь, ясперсівська рішуча критика гегельвського панлогізму з позицій персоналізму та плюралізму не може не виявитися ще одним аргументом на користь уваги до біографічного елементу в історії філософії. Річ у тім, що як тільки ми перестаємо розглядати розвиток філософії як прояв хитромудрої дії світового духу, виникає загроза почати розглядати історію філософії як царину абсолютної випадковості, хаотичності та, відповідно, безглуздості. Одна з небагатьох можливостей уникнути такого сумного результату — розглядати історію філософії як історію рівноцінних індивідуальних філософій, тобто як історію неповторних інтелектуальних біографій. Життя філософа є *принаймні не менш* важливим, ніж його вчення.

Альтернативний проект, згідно з яким «людське життя не має вирішального значення», а «людські справи підпорядковані позалюдському мірилу», почав реалізовуватися ще давніми філософами (найрішучіше — Платоном), однак усі сподівання та симпатії Хани Арндт пов'язані з іншою традицією: «В усякій християнській та пост-християнській філософії — спершу мовчазливо, а з сімнадцятого століття із все більшою наполегливістю, — передбачається, що життя є вищою цінністю» [5, 144]. Враховуючи це, ретельне зберігання та примноження біографічних компонентів філософування може розглядатися як посильний внесок історико-філософської науки в реалізацію давньої людської мрії (виконанню якої великою мірою присвячено й весь християнський проект) — мрії про подолання смертності людського «я». Дуже важливою в цьому плані була для Арндт й ідея Ясперса про співрозташованість філософів різних епох та народів у єдиному царстві духу. Як говорив ще один із героїв «Людей у темні часи» (німецький письменник Герман Брох), скасування хронологічної послідовності та заміна останньої принципом симультанності (одночасності) означає «скасування часу, який поспішає до смерті» [5, 153]. Завдяки цьому з'являється можливість «говорити про незабутнє життя та

незабутній момент навіть тоді, коли всі про них забули» [5, 231].

Визнання можливості скасування хронологічної ієрархії корегує з низкою інших важливих заходів у напрямі деієрархізації історичного мислення, що здійснено авторкою «Людей у темні часи». Важливим досягненням Арндт є методологічна готовність досліджувати діяльність інтелектуальних трікстїрів, тобто персонажів, які внаслідок своєї принципової «неформатності» не вписуються у жодну з відомих ієрархій. Більш того, підхід, який запровадила Арндт, взагалі не вимагає від біографа вписувати свого героя в якийсь жорсткий формат. Як зазначено вище, вся книжка «Люди у темні часи» присвячена постатям, які тим чи іншим чином не вписувалися у наявні рубрики. Однак, на нашу думку, модель біографіки, що була запропонована Арндт, корисна не тільки тим, що дає змогу розглядати «невідформатованих не-рупорів епохи» — як своїх героїв. Її фундаментальна цінність полягає у визнанні того, що історія діяльності людей (зокрема — історія філософії) не може зводитися до історії продуктів цієї діяльності (роль яких в історії філософії виконують філософські тексти та сформульовані в них ідеї). В одному з останніх есе, що містяться в збірці «Люди у темні часи», про це сказано таким чином:

«...ми схильні ототожнювати себе зі своїми виробами та вчинками і часто забуваємо, що величезніший привілей кожної людини — істотно перевершувати все, що вона може виробити або досягти. ...Людина є більш великою, ніж щонебудь рукотворне. Справжня велич... виникає лише тоді, коли за осяжним творінням ми відчуваємо істоту, що залишається більш великою та більш таємничою, так як сам твір вказує на особистість, яка стоїть поза ним і сутність якої не може бути ані вичерпана, ані повністю розкрита нічим з того, що вона здатна зробити» [5, 295].

Зі сказаного випливає, що історія такої форми людської діяльності, як філософія, не має права забувати про особистості, що стоять за продуктами цієї діяльності. Історія філософії не може зводитися до історії філософських творінь — текстів та викладених у них ідей. Вона не може забувати про людей, що були творцями цих ідей. Отже, історія філософії немислима без *історій філософів*. Автор ще живий. Він просто приховується — на той час (сумний та темний), поки на місці людяного читача філософських творінь та дружнього співбесідника їхніх творців незаконно орудує хижий та прожерливий споживач філософської продукції, абсолютно байдужий до того, хто був її виробником.

1. *Арендт Ганна*. Становище людини / Марія Зубрицька (пер.).— Л.: Літопис, 1999.
2. *Арендт Ганна*. Джерела тоталітаризму / В. Верлока (пер. з англ.), Д. Горчаков (пер. з англ.).— К.: Дух і літера, 2002.— 575 с.
3. *Арендт Х.* Між минулим і майбутнім: Зб. політ. есе / Вілен Черняк (пер. з англ.) — К.: Дух і літера, 2002.— 321 с.
4. *Arendt H.* Men in Dark Times.— New-York: Harcourt, Brace & Co., 1968.— x, 272 p.
5. *Арендт Х.* Люди в темные времена.— М.: Московская школа политических исследований, 2003.— 312 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди / В. І. Шинкарук (голова редкол.).— К.: Абрис, 2002.— 742 с.
7. *Эдмондс Д., Айдиноу Д.* Кочерга Витгенштейна. История десятиминутного спора между двумя великими философами.— М.: Новое литературное обозрение, 2004.— 352 с.
8. *Jaspers K.* Psychologie der Weltanschauungen.— Berlin: Springer, 1919.— xii, 428 s.
9. *Сафрански Р.* Хайдеггер: германский мастер и его время / Пер. с нем. Т.А. Баскаковой при участии В. А. Брун-Цехового; Вступ. статья В. В. Библихина.— 2-е изд.— М.: Молодая гвардия, 2005.— 614 с.
10. *Валевский А. Л.* Основания биографики.— К.: Наукова думка, 1993.— 110 с.

Vadym Menzhulin

HANNAH ARENDT AS A BIOGRAPHER

The author analyzes Hannah Arendt's biographical essays and tries to determine the main methodological principles of her biographical writing.